

Crizele Petrolului și Impactul Lor asupra „Celor Treizeci de Ani Glorioși” Petroleum Crisys and its Impact on “the Thirty Glorious Years”

Olivia ALECSOIU
„Costantin Brâncuși” University, Târgu Jiu

Abstract. *The mission of the Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) is to coordinate and unify the petroleum policies of its Member Countries and ensure the stabilization of oil markets in order to secure an efficient, economic and regular supply of petroleum to consumers, a steady income to producers and a fair return on capital for those investing in the petroleum industry. The Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC) is a permanent, intergovernmental Organization, created at the Baghdad Conference on September 10–14, 1960, by Iran, Iraq, Kuwait, Saudi Arabia and Venezuela. OPEC's objective is to co-ordinate and unify petroleum policies among Member Countries, in order to secure fair and stable prices for petroleum producers; an efficient, economic and regular supply of petroleum to consuming nations; and a fair return on capital to those investing in the industry.*

Keywords: *OPEC, petroleum policies, economic development, progress.*

În economia țărilor puternic industrializate, petrolul a avut un rol esențial. Creșterea economică a statelor occidentale a impulsiona amplificarea importurilor de petrol din Orientul Mijlociu și din Africa. Din ce în ce mai conștientă de potențialul său economic, țările lumii a treia, în cadrul Conferinței de la Bandung din aprilie 1955 a condamnat în mod solemn colonialismul în numele dreptului celor 30 de state prezente de a dispune de ele însele. Producția mondială de petrol a crescut considerabil, de la 525 000 000 tone în 1950 la 900 000 000 tone în 1958, fapt ce a provocat o scădere continuă a prețurilor și, totodată, o reducere a veniturilor fiscale ale țărilor exportatoare¹

În realitate, filialele locale ale companiilor petroliere produceau numai petrolul brut pentru a fi revândut la un preț foarte scăzut întreprinderilor principale în scopul revinderii sale la un preț foarte ridicat, prețul american specific pieței mondiale. În acest mod, companiile realizau profituri enorme în timp ce țările producătoare se mulțumeau cu redevențe ridicole la prețurile mici fixate de filiale. Conflictul de interese în ceea ce privește „aurul negru” a fost precedat de politica societății Esso, fostă Exxon de reducere a prețului țițeiului în februarie 1959 și în august 1960 în manieră unilaterală. Deciziile au fost justificate de creșterea cantității de petrol rus, libian și algerian pe piață, spre nemulțumirea statelor exportatoare de petrol din Orientul Mijlociu. La sfârșitul anilor '50, SUA au

¹Jacques de Launay, *Istoria secretă a petrolului*, București, Ed. Politică, 1980, p. 139.

devenit prima țară importatoare de petrol. Pentru a proteja micii producători de petrol care lucrau exclusiv pentru federația americană, Președintele Eisenhower a introdus „sistemul contingentelor” în martie 1959 punând capăt importurilor libere. Hotărârea a provocat o primă reducere a prețului pe piața internațională, pentru ca ulterior reducerea substanțială decisă de Exxon să nemulțumească principalele state exportatoare: Arabia Saudită, Kuveitul și Irakul care asigurau 40 % din petrolul exportat.

În acest context a fost înființată la Bagdad în 15 septembrie 1960 Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC) cu scopul inițial de a stabili prețurile în conformitate cu interesele lor, în pofida supraproducției mondiale. Celor 5 state fondatoare: Arabia Saudită, Kuveitul, Irakul, Iranul și Venezuela li s-au alăturat ulterior Qatar, Indonezia, Libia, Emiratele Arabe Unite, Algeria și Nigeria. În 1973, OPEC – ul nu mai era un sindicat oarecare al lumii a treia, în momentul în care Ecuadorul a devenit al doisprezecelea stat membru².

La Beirut în 20 octombrie 1960 a avut loc un important congres al statelor producătoare de petrol din spațiul arab, în cadrul căruia Directorul OPEC Tariki a reușit să obțină recunoașterea oficială a organizației cu sediul la Geneva, al cărei buget anual a fost echivalat la 150 000 lire sterline³.

Pe fondul derulării războiului rece, problematica petrolului se va acutiza, ca urmare a conflictelor dintre Israel și Statele Arabe. Hotărârea Președintelui egiptean Nasser din 22 mai 1967 de a închide Golful Akaba dintre Arabia Saudită și Peninsula Sinai pentru Israel a generat războiul de șase zile între cele două state, un adevărat triumf pentru Israel⁴. În compensație, Nasser a lansat imediat un apel la declanșarea embargoului asupra petrolului destinat Israelului și țărilor favorabile acestuia. Acceptarea de către OPEC a acestei propuneri, a echivalat cu declanșarea unui veritabil război economic, în care petrolul a fost transformat într-o veritabilă armă⁵.

Pentru a contracara efectele negative ale diminuării cantității de petrol atât de necesar economiei lor, statele occidentale au convins țările din afara spațiului arab să-și mărească considerabil producția. Efectele embargoului, dincolo de așteptările statelor solidare cu Egiptul, au fost însă minore. Iranul a livrat petrol Israelului, refuzând aplicarea politicii vecinilor săi. În Europa, Germania și Anglia, state considerate aliate ale Israelului, posedau stocuri pentru un consum de 8 până la 12 săptămâni. Pentru a-și

² Jean – Luc Stacate, *Un dicționar al lumii moderne. Politică, economie, istorie, geografie*, București, Ed. Lucman, București, 200, pag. 182. Cf. Stepan A. Yurchenko, Daria S. Yurchenko, „Passionarity” as a Genetic Engineering of Nature, Responsible for Human Evolution,” in *Astra Salvensis*, VII (2019), Supplement no. 1, p. 103.

³ Jacques de Launay, *Istoria secretă a petrolului*, p. 141.

⁴ Pirre Hazan, *Războiul de șase zile. Victoria compromisă*, București, Ed. Corint, 2002, p. 49.

⁵ *Ibidem*, p. 103.

asigura necesarul de țiței, SUA a importat petrol din Venezuela și din Africa de Nord.

Reuniți la Khartoum în 29 august 1967, reprezentanții statelor arabe au recunoscut eșecul embargoului. Renunțarea la această politică păguboasă din punct de vedere financiar, statele arabe și-au reluat pe rând producția la dimensiuni normale. Încă din octombrie 1967, Kuweitul ale cărui pagube au fost estimate la circa un milion de dolari pe zi, și-a repus producția în mișcare. Irakul își va relua livrările de petrol în iulie 1968⁶. Pentru a obține clemență din partea Egiptului, Arabia Saudită, Kuweitul și Libia au achitat Egiptului și Iordaniei 378 000 000 dolari la sfârșitul anului 1968. pentru a-și proteja mai bine interesele prin adoptarea unei politici comune în viitor, Egiptului, Arabia Saudită, Kuweitul, Libia, Emiratele Arabe Unite, Irak și Siria, au creat Organizația Țărilor Arabe Exportatoare de Petrol cu sediul în Kuweit.

Adevărata criză economică generată de controversele politico-financiare dintre Occidentul industrializat și statele arabe din ce în ce mai solidare în ceea ce privește petrolul, considerat a fi principala lor avuție națională se va contura începând din 1971. La 15 august 1971, Nixon a decis sfârșitul convertibilității dolarului în aur pentru a stopa exodul alarmant pentru SUA al dolarilor spre Europa, prin cumpărări masive ale țărilor arabe. Devalorizarea dolarului în 18 decembrie a determinat OPEC – ul să solicite compensații pe care le va obține sub două forme: indexarea prețurilor și participarea la capitalul societăților producătoare. Începând din 20 ianuarie 1972, la Geneva Organizația a acceptat o creștere a prețului la petrol cu 8,49 % adăugată reevaluărilor anuale convenite la Teheran în 1971 și o indexare trimestrială bazată pe variația cursurilor de schimb ale dolarului față de marca vest – germană, de francul belgian, francez și elvețian, de lira sterlină și italiană, de yen, de florin și de coroana suedeză⁷.

Câtă vreme dolarul a fost puternic, el a reprezentat un mijloc de dominare a economiei mondiale, în timp ce prin scăderea cursului, a favorizat competiția comercială. Prețurile americane cu o creștere de circa 2 % pe an între 1960 – 1965, au crescut mult mai repede începând din acest ultim an. O nouă devalorizare a dolarului la 12 februarie 1973⁸ realizată de americanii nemulțumiți de efectul financiar al primei măsuri de acest gen, a

⁶ Jacques de Launay, *Istoria secretă a petrolului*, p. 160. Sorin Purec, “Originile naționalismului European”, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Letter and Social Science Series*, Supplement 1/2015, p. 229-235.

⁷ Jacques de Launay, *Istoria secretă a petrolului*, p. 172.

⁸ Michel Beaud, *Istoria capitalismului. De la 1500 până la 2000*, Chișinău, Ed. Cartier, 2001, p. 258.

determinat OPEC să obțină o nouă majorare de 5,7 % la Geneva în 2 iunie 1973.

O analiză a statisticii evoluției prețului la barilul de petrol scoate în evidență faptul că din august 1970 până în octombrie 1973 acesta a urcat de la 1,20 dolari la 1,30 pentru petrolul brut din Golf, la 2,12 pentru cel nigerian și la 2,42 pentru cel libian. Concomitent cu aceste majorări de preț, statele din OPEC au practicat o politică masivă de naționalizare a societăților producătoare de petrol. Iranul le-a naționalizat încă din 1954, Algeria a făcut același lucru în 1971 în proporție de 51 %, Irakul 100 %, începând din 1972 Arabia Saudită, Kuweitul, Emiratele Arabe Unite și Qatarul în etape progresive de la 25 % în 1973 la 51 % în 1982. În Libia, Gaddafi a acționat cu mai multă abilitate, prin confiscarea bunurilor companiilor considerate recalcitrante față de politica sa: Shell și BP, Hunt și Phillips, urmată de naționalizarea în proporție de peste 50 % a capitalurilor următoarelor companii: Oasis, Oxy, Esso Libia, AGIP, Esso Sirte și Elf – Aquitaine. Întregul capital dobândit de statul libian a fost integrat în Corporația Națională a Petrolului (NOC), proprietară a 2/3 din petrolul libian.

Declanșarea celui de-al patrulea război israeliano-arab în octombrie 1973 a avut impactul unui adevărat șoc petrolier prin decizia de reducere a livrărilor de petrol și de creștere a prețului său. Pentru Statele Unite și pentru alte state industrializate ale lumii, războiul israeliano-arab a dus la creșterea de patru ori în câteva luni a prețului petrolului. Această consecință directă a „războiului din Kippur”, a pus capăt cu brutalitate „celor treizeci de ani glorioși”, aruncând continentul european într-o recesiune profundă și de lungă durată.

Scumpirea din 1973, de patru ori în urma embargoului decretat de OPEC împotriva Israelului, a permis în mare măsură compensarea scăderii prețului său relativ: la începutul anului 1970 în schimbul unui baril de petrol nu se puteau importa decât 2/3 din ceea ce se importa în 1949⁹. State petroliere, printre care Algeria și Venezuela, aflate în fruntea competiției pentru revalorificarea bogățiilor din lumea a treia, au început să dicteze prețuri considerate prohibitive pentru statele puternic industrializate din Europa¹⁰.

Șocul petrolului din 1973-1974 va juca în acest context rolul unui detonator. Cu siguranță debuturile unei politici de ridicare a

⁹ *Ibidem*, p. 259. Linar R. Yusupov, Dmitry N. Demyanov, „Technological process modeling for castings according to specified parameters of output production quality based on production-frame model of knowledge representation,” in *Astra Salvensis*, V (2017), no. 10, p. 410.

¹⁰ Sophie Bessis, *Occidentul și ceilalți. Istoria unei supremații*, București, Ed.Runa, 2004, p. 117.

prețurilor aplicate de țările din OPEC (Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol) au început să-și arate efectele încă din 1970. Dar, dramatizând discuțiile și oferind țărilor arabe exportatoare de petrol ocazia de a exercita presiuni asupra pieței, folosind boicotul și reducerea de comun acord a producției de „aur negru”, cât și „războiul din Kippur” declanșează un proces de reevaluare brutală: practic barilului de petrol brut care crescuse de la 2 la 3 dolari între 1970 și octombrie 1973, urcă vertiginos din acest moment și în ianuarie 1974 atinge 12 dolari.

Această creștere brutală a prețului petrolului are un dublu efect asupra economiilor occidentale: agravează brusc tendințele inflaționiste și duce la o prelevare importantă asupra bogățiilor tarilor importatoare, obligate să achite o „factură petrolieră” deosebit de mare. Ea constituie deci un important factor de accelerare a crizei.

Europa de Vest este mult întâi afectată de criză decât Statele Unite, producătoare de petrol, având rezerve imense de hidrocarburi cât și resurse energetice de substituție (hidro-electricitate, șisturi de bitum etc.). Aceasta apare la prima vedere, ca o recesiune obișnuită care pune capăt dezvoltării spectaculoase a „celor treizeci de ani glorioși”. Produsul Național Brut al diferitelor state angajate în jocul economic scade ușor în 1975. Producția lor industrială dă vizibil înapoi, mai ales în sectoarele tradiționale — textile, construcții navale, siderurgie — care suferă de lipsă de modernizare și restructurare și sunt lovite în plin de concurența Japoniei și a „noilor țări industrializate” din Asia¹¹. Comerțul internațional dă înapoi, falimentele se înmulțesc iar numeroase întreprinderi sunt obligate să facă concedieri masive inclusiv cele din ramurile care devin subvenționate, ca industria de automobile și aeronautică.

Revoluția Islamică din Iran în anii 1978-1979, urmată de războiului dintre Iran și Irak au contribuit la producerea celui de „al doilea șoc al petrolului”, constând în o nouă dublare a prețului barilului brut cu consecințe destabilizatoare.¹² Așa cum aprecia Michel Beaud în lucrarea citată, în mod paradoxal exista în acel moment o convergență între interesele societăților petroliere americane și cele ale țărilor producătoare de petrol. Societățile americane au fost direct interesate în creșterea prețului în contextul exploatării zăcămintelor de petrol din Alaska și de pe fundul mărilor, cu costuri destul de ridicate.

Un alt motiv l-a reprezentat tendința acestor mari corporații de a se transforma în societăți energetice, cu dorința de creștere a prețului energiei clasice pentru a se asigura rentabilitate noilor forme de energie, în special a

¹¹ Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX, vol. 5*, București, Editura All, 1998, p. 331.

¹² Vladimir Roșulescu, *Istoria Asiei*, Craiova, Editura Scorilo, 2001, p. 416.

celeui nucleare. Același interes față de scumpire, l-au manifestat industriașii americani care se aprovizionau în proporție de 80 % cu petrol brut american la 3 dolari barilul, spre deosebire de europeni și japonezi care achiziționau în proporție de 100 % cu petrol brut cumpărat la 2 dolari barilul din Orientul Mijlociu. Creșterea prețului petrolului la nivel mondial a convenit industriașilor americani aflași în competiție cu concurenții lor din Europa occidentală și din Japonia.¹³ Din octombrie 1978, pe piața liberă se puteau cumpăra cu plata la termen sau pe loc, „încărcături ce puteau merge” până la 130 și 140% din valoarea lor oficială în conformitate cu prețurile OPEC. Evoluția prețurilor demne de șocul petrolier dintre anii 1978 și 1980 a fost un adevărat dezastru pentru statele vest-europene, în condițiile majorării cu 120% la petrolul ușor saudit, cu 140% în celelalte țări din Golf, Venezuela și Indonezia cu 160% în Iran și 165% în țările africane¹⁴.

Șomajul este manifestarea „clasică” cea mai concretă a crizei, dar și cea mai periculoasă pentru echilibrul societăților europene. Între 1973 și 1983, 15 milioane de locuri de muncă sunt create în Statele Unite, 4 milioane în Japonia, dar nici unul în Europa de Vest. În 1984, după efectele celui de „al doilea șoc petrolier”, aceasta din urmă va avea 19 milioane de oameni fără lucru, dintre care 13 milioane în CEE. Rata șomajului atinge în acel moment 12% din populația activă pe ansamblul comunității și se înregistrează diferențe foarte mari între diferitele state membre ale OCDE: 21,5% în Spania, mai mult de 13% în Belgia, în Portugalia și Regatul Unit, 10,5% în Italia, 10,1% în Franța, 9,3% în Danemarca, 8,6% în RFG, 3,6% în Austria, 2,8% în Suedia, 2,5% în Norvegia și numai 1% în Elveția¹⁵.

Ceea ce este totuși specific crizei din anii 1970, este faptul că șomajul se combină într-un mod inedit cu scăderea dezvoltării economice (scădere ce atinge 2,5% pe an, adică mai puțin de jumătate din nivelul perioadei precedente) și cu o inflație foarte mare care depășește o medie de 10% pentru țările din OCDE (și aici cu mari diferențe: 6% în RFG, mai mult de 20% în Italia). De aici denumirea de „stagflație” dat acestui fenomen care explică în principal creșterea prețurilor de producție, provocată ea însăși de scumpirea energiei și a materiilor prime, ridicarea permanentă a salariilor și a datoriilor impuse întreprinderilor de obligația de a plăti indemnizațiile de șomaj. Și în acest domeniu țările europene sunt mult mai amenințate decât Statele Unite și Japonia, unde protecția socială este mai puțin, importantă.

Confruntate cu o economie în expansiune, amenințată de inflație sau cu recesiunea generatoare de șomaj, politicile economice clasice puteau

¹³ Michel Beaud, *Istoria capitalismului. De la 1500 până la 2000*, p. 215.

¹⁴ Jacques de Launay, *Istoria secretă a petrolului*, p. 191.

¹⁵ Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX, vol. 3: În căutarea unei noi lumi*, București, Editura All, 1998, p. 331.

folosi alternativ soluția deflaționistă sau cea a relansării. Guvernele s-au văzut puse în situația de a face față simultan la două amenințări contradictorii în noua configurație a economiei mondiale. Politici economice total opuse, diferite de la o țară la alta, de tip liberal și monetar, au fost adoptate de Margaret Thatcher în Regatul Unit începând din 1979¹⁶, de Raymond Barre în Franța din 1976 până în 1981, de Helmut Schmidt, apoi de Helmut Kohl în Germania Federală. Modelul keynezian a fost preferat în Franța de socialistul Pierre Mauroy, între 1981 și 1983¹⁷

Datorită acestor politici, dar și a scăderii prețurilor la materii prime, a căderii dolarului, a creșterii productivității datorată noilor tehnici create de electronică și de informatică, inflația este adusă aproape peste tot la un nivel rezonabil, în medie de 3%, ceea ce permite reînceperea investițiilor și a dezvoltării economice într-un ritm care este totuși departe de a egala în țările europene pe cel din timpul „celor treizeci de ani glorioși”.

Încă de la declanșarea primului șoc petrolier, fiecare a adoptat față de embargoul impus de OPEC o politică conformă intereselor sale proprii. Țările de Jos, adevărate beneficiare ale unor posibilități de aprovizionare oferite de piața liberă din Rotterdam, s-au alăturat Statelor Unite și au fost penalizate printr-o boicotare totală până în iulie 1974. Franța și Marea Britanie, considerate de arabi „prietene” au fost aprovizionate la nivelul importurilor, anterioare. Pentru celelalte țări, livrările de petrol brut s-au micșorat cu 5 % pe lună. Deși guvernul olandez, a sugerat omologilor săi din CEE să găsească un compromis general cu OPEC, fiecare stat își va da silința să obțină avantaje proprii tratând direct cu o țară sau alta exportatoare de petrol din Golf. Altfel spus, țările vest europene au eșuat în adoptarea unei politici comune în domeniul energiei. După criza din Suez, în 1956, amenințarea pieței energetice a contribuit foarte mult la relansarea construcției Europei și la constituirea în anul următor a Euroatomului. În 1973 când pericolul devine mai mare și când de peste tot se ridicau voci care anunțau „închiderea robinetului cu petrol” pentru deceniul următor, se aplică legea „se salvează cine poate”¹⁸.

Regatul Unit și Franța sunt în fruntea celor care au ales această luptă de unul singur, primul pentru că se bazează pe rezervele sale petroliere din Marea Nordului, Franța pentru că face din problema energetică garanția independenței sale față de Statele Unite. La mijlocul lunii decembrie 1973, trecând pe la Londra imediat după ședința Consiliului Atlantic, Kissinger a propus statelor din Europa Occidentală și Japoniei să formeze împreună cu

¹⁶ Francois-Charles Mougel, *Marea Britanie în secolul al XX-lea*, București, Editura Corint, 2003, p. 119.

¹⁷ Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX, vol. 3: În căutarea unei noi lumi*, p. 332.

¹⁸ *Ibidem*, p. 333.

Statele Unite un grup de acțiune al energiei. EI se lovește de reticența ministrului francez al Afacerilor Externe, Michel Jobert, care în ceea ce-1 privește, preconizează o conferință Europa – Țările arabe, iar în februarie 1974, când la Washington se constituie un organism de coordonare din care în noiembrie va lua naștere Agenția Internațională a Energiei, Franța refuză să adere la acesta, distrugând astfel unitatea Comunității Europene.¹⁹

Decepția partenerilor europeni ai Franței este cu atât mai mare cu cât refuzul acesteia de a promova împreună cu aliații săi o politică energetică comună este formulată exact după Conferința șefilor de state și de guverne care a avut loc la Copenhaga pe 14 și 15 decembrie 1973. Ori la sfârșitul acestei reuniuni reprezentanții celor nouă state membre ale Comunității au publicat un comunicat în care se afirma, dorința lor comună de a vedea Europa vorbind pe o singură voce în legătură cu marile probleme ale lumii" și o, declarație asupra identității europene". Dorință care devine rugăciune în momentul în care Franța lui Pompidou navighează împotriva curentului, revenind la principiile gaulliste și demarcându-se de cei opt parteneri ai săi.

Este adevărat că atitudinea Statelor Unite nu-i convinge pe succesorii „promotorului Europei națiunilor" să renunțe la neîncrederea lor în tot ce ar putea aduce Europa occidentală sub influența directă a Washingtonului. Războiul din Kippur și embargoul petrolier au intervenit într-un moment când, conducători americani crezând că au stabilizat pentru un timp relațiile cu URSS, considerau că a venit momentul să pună capăt „neînțelegerilor transatlantice" care îi puneau în opoziție cu aliații lor de pe bătrânul continent. Începând din vara lui 1971, anunțând la televiziunea americană măsurile luate pentru redresarea situației economice și monetare a țării sale, Nixon a lansat un avertisment „solemn" țărilor industrializate din Europa și din Asia. Acestea erau „zdruncinate după al doilea război mondial", dar astăzi, în mare parte datorită ajutorului Statelor Unite erau puternice din punct de vedere economic. De aceea, a sosit momentul și pentru ele de a-și asuma „partea lor de responsabilitate în apărarea libertății și a lumii"¹⁹

Aceasta era replica dată de americani reproșurilor pe care aliații Statelor Unite le adresau acestora de mulți ani încoace și anume că ei trebuiau să suporte cheltuielile excesive ale modului de viață american creând o dezordine monetară mondială și plătindu-și datoriile externe doar cu promisiuni deșarte. La aceste acuzații americanii răspund prin vocea președintelui că, dacă Europa și Japonia care au ieșit din război complet distruse, au putut să renască din ruine și să devină mari puteri economice rivale ale Statelor Unite, aceasta s-a produs datorită ajutorului oferit de acestea și a protecției puțin costisitoare de care au beneficiat adăpostindu-se

¹⁹ Jacques de Launay, *Istoria secretă a petrolului*, p. 182.

¹⁹ Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX, vol. 3: În căutarea unei noi lumi*, p. 335.

sub „umbrela nucleară” americană. Era timpul să se spună deschis foștilor protejați deveniți concurenți prosperi că America nu putea accepta să finanțeze indirect pe cei care au provocat dificultățile cu care se confrunta și ca este necesar să se reducă efectele concurenței acceptându-se acordarea unor avantaje tarifare produselor „made in USA” (acesta era în fond scopul lui Nixon) și să se redefinească termenii și sarcinile fiecăruia în cadrul alianței.

În această perspectivă, pe 23 aprilie 1973, Henry Kissinger, a expus liniile directoare ale unui proiect al noii „Carte atlantice” care trebuia să stabilească raporturile Statelor Unite cu aliații europeni, ținându-se cont de schimbările intervenite de un sfert de secol în situația fiecărui membru al alianței. Declarând că țara sa avea „să continue susținerea trinității europene” și era gata să „se gândească la concesii reciproce” secretarul de stat al lui Nixon afirma la rândul său că venise momentul ca Europa să contribuie „cu o parte echitabilă la efortul comun pentru apărarea comună”. Așa cum economia Europei – adăuga el – nu este un scop în sine, nici Comunitatea Atlantică nu poate fi un club închis: Japonia trebuie să devină un partener principal în acțiunea noastră comună.

Se punea deci problema redistribuirii rolurilor, cerându-li-se europenilor mai multe eforturi pentru propria lor apărare, ceea ce ar fi putut părea posibil din punctul lor de vedere, dacă această somație ar fi fost însoțită de propunerea echitabilă de a împărți responsabilitățile și puterea de decizie. Ori asupra acestui punct, Kissinger era de neclintit: Statele Unite aveau „responsabilitățile mondiale, iar Europa „interese regionale” ceea ce înseamnă că aceasta nu trebuie să se preocupe decât de dezvoltarea armamentului său convențional lăsând supraputerilor deținătoare a rolului de lideri, forța nucleară și exclusivitatea deciziei supreme.

Marele „salt înainte al capitalismului” între anii 1945 – 1973 a fost marcat, înainte de producerea șocurilor petroliere, de semne ale crizei economice. Încă de la începutul deceniului al șaptelea s-au înregistrat o serie de fenomene negative ca: încetinirea progresului economic, creșterea șomajului, accentuarea inflației, scăderea puterii de cumpărare a muncitorilor, ascensiunea drepteii în Europa și în Statele Unite²⁰ . În ansamblu, în decursul anilor șazeci, nivelul profitului din principalele țări capitaliste începe să descrească.

În Marea Britanie, el a scăzut de-a lungul întregului deceniu al șaptelea până în 1975, în Germania a stagnat, cu un ușor declin începând din 1960 și scade din 1968-1969 până în 1975. În Franța, nivelul profitului este în declin începând cu 1968-1969 și scade simțitor între 1973 și 1975 . Declinul nu a ocolit nici Statele Unite, unde regresul s-a manifestat începând

²⁰ Michel Beaud, *Istoria capitalismului. De la 1500 până la 2000*, p. 250.

din 1965-1966 până în 1974. Spre deosebire de statele menționate, Japonia a înregistrat un progres constant de-a lungul anilor șazeci, înregistrând unele reveniri, potrivit statisticilor, între 1970 – 1973 21.

Economiștii au explicat acest fenomen de încetinire a dezvoltării economice prin faptul că, din punctul de vedere al capitalului, se erodează atât condițiile de producere a valorii și plusvalorii, cât și condițiile de realizare a lor.

Legat de sectorul producției, s-a manifestat mai întâi o intensificare a mișcărilor muncitorești pentru mărirea salariilor, determinând de-a lungul acestei perioade, o creștere netă a salariului real pentru toți lucrătorii. Conform profundeii intuiții pe care Ford o avusese cu câteva decenii mai înainte, sporirea puterii de cumpărare a salariaților a facilitat vinderea mărfurilor din sectorul bunurilor de consum, sprijinind astfel procesul dezvoltării economice. În anumite sectoare sau în anumite întreprinderi, aceasta a avut însă repercusiuni asupra împărțirii valorii adăugate și a contribuit la scăderea rentabilității capitalului.²²

În ceea ce privește producția efectivă, s-a manifestat refuzul tot mai categoric pentru anumite forme de organizare a muncii: refuzul subtilizării, al muncii "parcelate", repetitive; revolte împotriva "cadențelor infernale", împotriva ritmurilor de la bandă care duc la uzura psihică, generând căderi nervoase sau accidente. Organizațiile sindicale au inițiat o serie întreagă de greve, mai ales în industria automobilelor - la Renault, în Franța. Totodată, se înregistrează greve ale "gulerelor albe", salariații din această categorie revoltându-se împotriva automatizării, a subtilizării și a cadențelor de lucru în oficiile poștale, bănci, case de asigurări. În Italia, de exemplu, s-a organizat o mișcare de supraveghere a cadențelor, în ateliere. De asemenea, apare un refuz al muncii: rata absenteismului crește, pe ansamblul industriei germane, de la 4% la 11 % între 1966 și 1972, iar în industriile minieră și metalurgică din Franța de la 6,5% la 9,5%, între 1964 și 1973; la Renault, în Franța, ea ajunge de la 4% la 8,5% între 1961 și 1973, iar la Chrysler, în Statele Unite, de la 7,6% la 9,7% între 1970 și 1975. Rotația mâinii de lucru (turn over), care depășește 100% în sectorul topitoriei de la Fiat, în Italia, 40% la Ford, în Marea Britanie, și 25% tot la Ford, dar în Statele Unite, crește între 1966 și 1972 de la 40% la 60% în opt dintre industriile prelucrătoare americane. Dezinteres față de muncă, neatenție, defecte de fabricație: așa cum explică Gary Bryner, sindicalist american, atunci când intervin monotonia, plictiseala, oboseala, lucrătorul ajunge să-și spună: „La naiba cu toată porcăria asta! și lasă să treacă o mașină de pe bandă. Dacă

²¹ Kenneth G. Henshall, *O istorie a Japoniei. De la epoca de piatră la superputere*, București, Editura Aramis, 2002, p. 207.

²² Michel Beaud, *Istoria capitalismului. De la 1500 până la 2000*, p. 217.

ceva n-a fost bine sudat sau instalat, cineva o să remedieze greșeala — cel puțin așa se speră²³

Dezvoltarea producției de masă, specifică societății de consum, a antrenat agravarea poluării. Primele categorii afectate: agricultorii, pescarii, prietenii naturii, locuitorii — protestează, se organizează în diverse asociații și obțin amplasarea a tot mai multor dispozitive împotriva poluării. Adeseori, muncitorii, temându-se pentru locul lor de muncă, sunt neîncredători sau ostili față de ecologiști. Pe de altă parte însă, din ce în ce mai conștienți de faptul că sunt primii care suferă de pe urma poluării, obțin în compensație o îmbunătățire a condițiilor de igienă și de muncă. Toate aceste nemulțumiri s-au concretizat în cheltuieli suplimentare pentru întreprinderi.²⁴

Aceste scăderi de randament corelate cu sporirea costurilor au loc într-un moment în care concurența se înăsprește, o dată cu erodarea modelului societății de consum al anilor cincizeci - șaiszeci. Marele val al reconstrucției, apoi cel al construirii de noi locuințe se atenuază. Achizițiile de obiecte de uz casnic au scăzut, ajungându-se deja la o saturație a pieței. După frigiderere apar congelatoarele, iar după televizoarele alb-negru apar cele color, dar dotările majorității locuințelor au atins deja un anumit nivel.

Diversele asociații ale consumatorilor denunță acele produse care se uzează prea repede. Numărul cumpărătorilor atenți la calitatea și la durata de viață a produsului pe care îl cumpără este din ce în ce mai mare, atât în Europa Occidentală cât și în America de Nord și Japonia.

În acest stadiu, consumul ar putea fi relansat numai de o creștere masivă și durabilă a puterii de cumpărare pentru categoriile sociale cele mai defavorizate. În Statele Unite, conform criteriilor administrației americane, se înregistrau trezeci și cinci de milioane de săraci, adică o cincime din populație. În Franța, în 1970, existau zece milioane de persoane care nu puteau scăpa din cercul vicios al sărăciei, adică tot o cincime din totalul populației. În Statele Unite, în 1966, cei mai bogați locuitori nu depășeau 10% din populație, dar veniturile lor depășeau de douăzeci și nouă de ori

²³ *Ibidem*, p. 218.

²⁴ Pierre Milza, *Serge Berstein, Istoria secolului XX, vol. 3: În căutarea unei noi lumi*, București, Editura All, 1998, p. 16. Cf. Sorin Purec, “The postmodern american liberalism between the anthropological and sociological approach”, *Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings*, 1st edition, Brno, Masaryk University, 2009, https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/zvysovani_konkurence/Purec_Sorin.pdf, accesat 12. 05 . 2020. Sorin Purec, *Public administration and globalization. In: 4th international conference on finance, accounting and law (ICFA '13)*, Chania, 2013, p 160–168.

¹ Sorin Purec (2013) *Public administration and globalization. In: 4th international conference on finance, accounting and law (ICFA '13)*. Chania, pp 160–168. ISBN: 978-960-474-327-8

veniturile celor mai săraci 10% dintre cetățeni. În Franța, în același an, proporția respective este egală cu optsprezece²⁵. În toate marile țări industrializate, tendința de ansamblu este de majorare a costurilor, de saturare a piețelor și de accentuare a competiției, fapt ce explică scăderea rentabilității începând cu anii șaiszeci.

Pentru fiecare stat cu economie liberă, accentuarea exportului a fost considerată soluția potrivită în măsură să permită cel puțin atenuarea saturației progresive a piețelor interne. Din 1967 până în 1971, exporturile au crescut cu o rata anuală de 9% pentru Statele Unite, 12% pentru Marea Britanie, 16% pentru Franța și RFG, 23 % pentru Japonia. În privința industriilor mecanice și metalurgice, cota exporturilor din cifra totală de afaceri crește, între 1960 și 1970, de la 18% la 25% pentru Franța, de la 31% la 37% pentru RFG, de la 41% la 76% pentru Italia. În Franța, în perioada 1963-1973, partea producției exportate ajunge de la 16% la 23% pentru ansamblul industriei și de la 22% la 33% pentru industria diverselor echipamente. Altfel spus, concurența dintre producătorii industriali ai fiecărei țări și cei străini se intensifică, atât pe piețe terțe, cât și pe piețele naționale. Așa se explică apariția plângerilor producătorilor francezi de aparate electro - casnice împotriva italienilor, apoi împotriva japonezilor, cele ale constructorilor de automobile americani împotriva europenilor și japonezilor, ale europenilor împotriva americanilor și japonezilor.²⁶

Pentru a vinde, devine tot mai necesar să fi prezent în țara respectivă, pentru a putea realiza anumite montaje, dacă nu chiar producții întregi. Astfel, începe să crească în amploare ceea ce până atunci a fost numai o forma de excepție a internaționalizării capitalului: implantarea de filiale sau preluarea controlului unor întreprinderi în străinătate. Din 1967 până în 1971, rata anuală de creștere a investițiilor externe este de 8 % pentru Marea Britanie, 10% pentru Statele Unite, 12% pentru Franța, 24,5% pentru RFG și 32% pentru Japonia.

În aceeași perioadă, capitalul investit în străinătate ajunge de la 108 la 165 de milioane de dolari. Marile grupuri americane, germane, elvețiene și japoneze au investit cu precădere în celelalte țări capitaliste, în vreme ce "vechile capitalisme" francez și britanic au păstrat în continuare un procent important din investițiile lor în Lumea a Treia. În ceea ce privește ponderea investițiilor, Marea Britanie este prezentă în această perioadă pe cele trei mari continente ale Lumii a Treia, în vreme ce SUA, Elveția, RFG preferă America Latină, iar Franța se regăsește în Africa. Simultan, băncile

²⁵ Michel Beaud, *Istoria capitalismului. De la 1500 până la 2000*, p. 218.

²⁶ *Ibidem*, p. 219. Adel A. Daryakin, Aliya A. Ahmadullina, „Economic and mathematical modeling and forecasting of key performance indicators of pjsc "sberbank," in *Astra Salvensis*, V (2017), no. 10, p. 390.

Americane și-au întărit prezența în străinătate, mai întâi în America Latină, ulterior în Europa și Asia.

Utilizarea de tehnologii din ce în ce mai performante și de utilaje mai costisitoare, accentuarea competiției, cercetarea și cucerirea piețelor de desfacere externe, internaționalizarea producției vor fi însoțite de o intensificare a concentrărilor de întreprinderi²⁷

La sfârșitul anilor 1970, lumea tindea din ce în ce mai mult să se împartă în două tabere: tabăra capitalistă și tabăra colectivistă; cu două supraputeri, Statele Unite și URSS; cu două grupuri de puteri intermediare și alte două grupuri de țări slab dezvoltate și dominate. Începând cu deceniul al șaselea, tabăra aflată în expansiune este cea colectivistă. Dacă în Europa frontiera pare să fi rămas cea stabilită la Ialta, URSS găsește de acum înainte solide puncte de sprijin în Asia, în Oriental Mijlociu, în Africa și chiar în America Latină; pentru a-și extinde influența.

Creșterea influenței politice și economice a URSS a fost favorizată de tendința fostelor colonii de a deveni independente cu adevărat față de fostele metropole occidentale, de pătrunderea principiilor colectivismului de stat în zonele slab dezvoltate, dar și de receptivitatea regimurilor politice la propaganda comunistă.

În fața acestei expansiuni, Statele Unite au sprijinit, mai ales în America Latină și în Asia, regimuri dictatoriale în care puterea se afla în mâinile unor oligarhii restrânse, susținute de armată, pe regimuri polițienești care nu ezitau să recurgă la teroare, tortură și crimă. State puternice, s-au dovedit la un moment dat extrem fragile, așa cum s-a întâmplat cu regimul lui Shah în Iran sau cu dictatura clanului Somoza în Nicaragua.

În perioada de prosperitate, dezvoltarea economică din țările industrializate a antrenat „dezvoltarea subdezvoltării” în țările dominate. În timpul crizei, disparitățile, și inegalitățile au devenit tot mai accentuate la scara întregii lumi, inclusiv în interiorul Lumii a Treia. În primul rând, s-a creat o prăpastie între țările exportatoare de petrol cu o populație restrânsă și ansamblul celorlalte țări ale Lumii a Treia. Profitând de „criza petrolului”, aceste țări petroliere au obținut un nou partaj al valorii obținute de pe urma „mărfii” lor, astăzi strategice, devenind „noii bogați” ai planetei. Venitul lor mediu pe cap de locuitor l-a depășit pe cel țărilor industrializate. Oligarhiile aflate aici la putere acumulează averi fabuloase. Pe ansamblu, populațiile profită de pe urma acestor bogați, iar statele respective utilizează lucrători emigrați din țările vecine sau din Europa.

Inegalitățile sunt enorme, locuitorii țărilor dezvoltate și ai țărilor producătoare de petrol (16,5% din populația globului) dispun de două treimi din producția mondială, în vreme ce țările Lumii a Treia (mai mult de

²⁷ Pierre Milza, *Serge Berstein, Istoria secolului XX, vol. 3: În căutarea unei noi lumi*, p. 14.

jumătate din populația planetei) nu au decât 15%. În interiorul acesteia, țările sărace din Africa și Asia (aproape 30% din populația mondială) nu dispun decât de 2,4% din produsul mondial, constituind practic o „altă lume” supusă mizeriei, foametei și unei rate a mortalității covârșitoare. Este vorba de o inegalitate la nivel planetar, deja vizibilă în datele statistice, dar care devine încă mai pronunțată prin inegalitățile naționale.

Între țările cele mai bogate și cele mai sărace apar în sudul Europei, America Latină, Africa și Asia, țări sau grupuri de țări unde venitul mediu începe să crească. După încheierea decolonizării, apar noi zone de industrializare - capitaliste sau colectiviste - în Asia de Est și de Sud - Est, în jurul bazinului mediteranean și în câteva țări din Africa. Industrializarea acestor țări continuă sau chiar se accentuează pe parcursul crizei din anii '70.

Din 1970 până în 1977, ratele anuale medii de creștere din industrie sunt deosebit de ridicate în țările din Asia de Est și de Sud-Est: Coreea de Sud (17%), Indonezia (13%), China (12%), Tailanda (10%), Filipine, Singapore și Malaezia (9%), Hong Kong (7%). Aceste creșteri economice se datorează în mare măsură implantărilor sau patronajului marilor grupuri industriale occidentale și japoneze. Totuși, noua burghezie de „tehnobirocrați” se formează aici, iar o dată cu ei noi categorii de salariați.

În aceeași perioadă (1970-1977), o creștere industrială importantă se înregistrează și în câteva țări din America Latină - Republica Dominicană, Ecuador, Brazilia, Paraguay, Guatemala, Nicaragua și Salvador, Mexic. Din Africa, cele mai semnificative evoluții s-au înregistrat în Nigeria, Coasta de Fildeș, Tunisia, Maroc, Algeria, din Orientul Mijlociu - Irak, Siria, iar din Europa Mediteraneană, Iugoslavia și Turcia.

Rata creșterii industriale, care fusese de 13% pe an în Iran din 1960 până în 1970, coboară la 3% între 1970 și 1977; la fel, rata de 9% înregistrată în Grecia, Spania și Portugalia în anii 1960, scade până la 5% după 1970.

Astfel, din punctul de vedere al Occidentului industrializat, nu este deloc lipsit de importanță faptul că aceste evoluții și, criza au dus la fisurarea, dacă nu chiar la „fracturarea” Lumii a Treia.

Perioada de marasm economic care se deschide în 1975 cuprinde caractere clasice comune tuturor crizelor economice moderne, cât și aspecte originale, dintre care cel mai important este îmbinarea dintre recesiune și inflație. Manifestarea cea mai obișnuită și cea mai evidentă a crizelor economice constă în stoparea brutală a creșterii urmata de o scădere durabilă a ritmurilor creșterii economice. În 1975 grupa țărilor OCDE cu o poziție dominantă în economia mondială a înregistrat pentru prima dată după război un regres de 1% din produsul sau intern brut global în raport cu anul 1974, ceea ce marchează o diferență majoră în comparație cu recesiunile care, încetiniseră periodic marea creștere a celor "treizeci de ani glorioși" de

după 1945. Un alt semn negativ, schimburile comerciale din 1975 au suferit o scădere cu 5% a volumului lor, evidențiind astfel și mai mult caracterul internațional al crizei. Aceasta își va manifesta curând gravitatea sa prin durată, chiar dacă prăbușirea într-o depresiune de tipul celei din anii '30 a putut fi evitată.

Între 1975 și 1983, marile producții industriale au continuat să crească atingând un nivel record în 1979, iar bogăția națiunilor măsurată prin PNB și afectată de inflație și-a reluat curba sa ascendentă însă cu ritmuri inegale și foarte scăzute în raport cu deceniile precedente. Creșterea anuală medie a OCDE este adusă la nivelul de 2%, față de 5,4% între 1960 și 1972, fiind redusă cu mai mult de jumătate. Pe de altă parte, aceste cifre medii nu reflectă obiectiv aspectul haotic al creșterii. Criza din 1975 va fi urmată de patru ani de relansare ușoară, o veritabilă cădere producându-se între 1980 și 1983, odată cu un nou recul al producției și al schimburilor. De această dată economiile socialiste și ale țărilor în curs de dezvoltare nu au putut evita marasmul cum reușiseră între 1975 și 1979. După ce lovise cu prioritate țările capitaliste liberale, criza a dobândit dimensiuni cu adevărat mondială la începutul anilor '80²⁸

Creșterea șomajului, care atinge 5,5% din populația activă a țările OCDE încă din 1975 și peste 10% din 1982, a reprezentat consecința directă a scăderii drastice și de durată a creșterii economice. Întreprinderile mici și mijlocii, obligate la concedieri masive au fost cele mai expuse falimentului. Spre deosebire de șomajul specific marii crize interbelice, acest fenomen social a fost stimulat de diminuarea ponderii industriilor tradiționale și a agriculturii în structura economiei.

Noile locuri de muncă create în domeniul serviciilor și al industriilor de vârf nu au putut satisface cererea sporită a numeroaselor generații născute după război, care vin să înlocuiască an după an generațiile primei jumătăți a secolului ajunse la vârsta pensionării. Foarte puternica cerere de lucru feminină care caracterizează țările dezvoltate și care însoțește fenomenul de creștere a economiilor nu face decât să amplifice acest fenomen demografic fundamental.

Modernizarea echipamentelor productive ca factor tehnologic, a agravat efectele pe piața muncii a acestor date conjuncturale și demografice, în măsura în care un număr crescut de conducători de întreprinderi caută soluția crizei în înlocuirea vechilor tehnologii cu altele noi, înlocuind munca umană considerată mai puțin rentabilă .

În total țările OCDE înregistrau împreună 15 milioane de șomeri în

²⁸ *Ibidem*, p. 13.

²⁹ Flavius Cristian Mărcău, „Undemocratic regimes” in *Annals of the 'Constantin Brâncuși' University of Targu Jiu: Letters and Social Sciences Series*, II (2014) p. 105-110.

1975 și peste 30 milioane în 1982, care în ciuda indemnizațiilor substanțiale creează probleme sociale deosebite pentru „statul providență”. Fenomenul cel mai reprezentativ pentru criza anilor '70 este inflația, caracterizată prin creșterea sa în plină perioadă de recesiune economică²⁹. Încă din 1975 creșterea prețurilor atinge 10 % și se menține în anii următori la acest nivel ridicat de „inflație cu două cifre”, considerată incompatibilă cu o gestiune economică sănătoasă pentru că ridică ratele dobânzilor în detrimentul consumului și al echilibrului financiar al întreprinderilor. Rezultă în neologismul de „stagflație” această combinație inedită de inflație și șomaj, fiind contrară experiențelor precedente care se traduseseră până în anii '30 printr-o „deflație”. Ea contrazice rezultatele teoretice ale curbei lui Philips, economist australian, care demonstrase că șomajul și inflația evoluau în mod necesar invers proporțional una față de cealaltă, creșterea șomajului trebuind să neutralizeze revendicările salariale, provocând o scădere a salariilor și scăderea costurilor de producție, urmată în final de reducerea prețurilor bunurilor produse. Întreaga gândire liberală a admis teoria conform căreia în perioada de criză, restabilirea echilibrului favorabil relansărilor economice necesitau o reducere concomitentă a prețurilor și salariilor.

Neajunsurile unei inflații puternice și durabile sunt cu atât mai puțin contestate cu cât experiența a fost deja parcursă în perioadele care au urmat celor două războaie mondiale. Creșterea prețurilor deformează statisticile care se află la baza previziunilor economice, ea falsifică condițiile concurenței comerciale între țări cu rate ale inflației sensibil diferite, ruinând orice efort de armonizare monetară între astfel de țări. De o manieră generală ea alimentează comportamentele speculative în detrimentul opțiunilor productive, singurele capabile să aducă soluții reale recesiunii și subutilizării forței de muncă. Stăpânirea inflației și a șomajului constituie un obiectiv prioritar al politicilor de luptă împotriva crizei.

Spre deosebire de depresiunea anilor '30 care provocase rapid o ruptură a relațiilor economice și financiare, concertarea internațională a rezistat crizei anilor '70. Dacă ea a putut să păstreze în trăsăturile esențiale dinamismul schimburilor economice și financiare ea nu a reușit totuși să obțină ca diferitele state să coopereze veritabil într-o luptă comună împotriva efectelor crizei.

Pornit în cadrul GATT în 1973, un nou ciclu de negocieri multilaterale cunoscut sub numele de runda Tokyo va duce în 1979 la un acord prevăzând noi reduceri tarifare vamale ca și la adoptarea unor coduri destinate să combată obstacolele tehnice sau juridice în calea schimburilor. Este adevărat că, încheiate sub aceleași auspicii ale GATT, AMF sau acordurile multifibre, care trec din 1974 la reglementarea importurilor de produse textile provenite din țări subdezvoltate, dobândesc un curs

puternic protecționist începând cu 1977. Chiar dacă se înmulțesc măsurile de protecție a intereselor naționale sub forma unor acorduri de autolimitare a exporturilor negociate între partenerii comerciali, sau uneori sub forma mai rigidă de cote impuse de importatori, comerțul internațional rămâne activ în anii '70. Puternic afectat de criza din 1975, el își reia expansiunea începând din 1976 pentru a atinge în 1979 cel mai înalt nivel al sau atât în valoare cât și în volum, înainte de a fi mai puternic afectat de noua criza din 1980-1982. Cât despre schimburile financiare, acestea sunt în mod constant stimulate și prin activitatea intensă de credit internațional abundent alimentată de reciclarea „petro-dolarilor”, cât și prin investițiile de delocalizare care beneficiază în special noile țări industriale din America și Asia.

Cooperarea internațională în fața crizei este mai puțin eficientă. Nici întâlnirile anuale ale conducătorilor țărilor cele mai bogate ale lumii - întâlnirea la vârf de la Rambouillet în 1975 la cea de la Williamsburg în 1983, nici conferința așa-numită Nord - Sud ținută la Paris în 1976-1977 nu au permis depășirea intereselor naționale sau regionale pentru a armoniza politicile de luptă împotriva crizei. Numai acordurile de la Lomè negociate în 1975 apoi în 1980 între CEE și ACP – Țările în curs de dezvoltare, din Africa, Caraibe, și Pacific) păreau novatoare în măsura în care pun la punct un mecanism de garantare a încasărilor din exporturi a țărilor ACP.

În ceea ce privește cooperarea Est - Vest, promisiunile de deschidere din 1973 par să se atenueze din 1975, în timp ce Statele Unite, leagă acordarea de avantaje comerciale liberei circulații a evreilor din URSS (amendamentul Jackson) pentru a face loc unei noi perioade de tensiune între 1979 și 1980 prin politica de embargo decretat de Președintele Carter împotriva URSS - ului vinovat de a fi invadat Afganistanul.

Expansiunea economică postbelică a fost prea puternică și durabilă pentru a fi în același timp și uniformă. Au apărut decalaje între activitățile tradiționale cu o evoluție lentă și noile sectoare cu o creștere rapidă. Au loc profunde reasezări. Comparația ponderii relative a celor 3 mari sectoare de activitate în principalele țări capitaliste industriale între 1960 și 1979, când se fac simțite efectele creșterii economice, arată clar sensul evoluției: reculul agriculturii a permis industriei să-și păstreze ponderea, însă modernizarea acesteia din urmă a susținut avântul sectorului terțiar.

Puse în fața dublei necesități de a hrăni consumatori mai numeroși și de a asigura un venit decent lucrătorilor lor, toate agriculturile au realizat progrese considerabile după 1945. Ele au operat o profundă mutație tehnică cu prețul unui efort investițional fără precedent și al unei tendințe concomitente de concentrare a exploatărilor „Revoluția tractorului” încheia motorizarea muncii agricole, în timp ce mecanizarea asigura punerea în

valoare a terenurilor prin mașini din ce în ce mai puternice și mai specializate.

Rezultatele acestei modernizări sunt importante: randamentele au crescut, iar sporirea productivității cu circa 7% pe an a depășit în general pe aceea a industriei. Producțiile au crescut puternic, de exemplu cele ale celor 6 cereale principale, care au crescut de peste 2 ori, de la 549 la 1230 milioane de tone între 1946 și 1974. Progres indiscutabil! Și totuși amploarea foamei pe glob vine mereu să amintească insuficiențele acestei activități indispensabile vieții umane care se sprijină pe rigide constrângeri naturale. În realitate, paradoxul evoluției ține în mod esențial de faptul că creșterea acesteia a fost mai slabă decât cea a altor activități economice. Consumatorii din țările bogate se hrănesc în mod evident mai bine ca în trecut și totuși nu consacră decât o parte descrescătoare a veniturilor lor cheltuielilor alimentare, căci cererea lor de bunuri industriale și servicii este crescândă.

Domeniu privilegiat al inovațiilor, industria a impus, după 1950, caracterele distinctive ale producției și consumului de masă. Dominând agricultura, determinând avântul sferei serviciilor, susținând exporturile, industria a fost principala aducătoare de venituri, atât pentru gospodăria, cât și pentru întreprinderi și stat.

În fiecare an producția mondială a progresat în medie cu 5%, însă în 25 de ani producția totală de electricitate a crescut de 12 ori, cea de petrol de 10 ori, de oțel de 6,5 ori, de automobile de 10 ori. Creșterea productivității muncii a permis obținerea acestei expansiuni a producției fără o creștere corespunzătoare a efectivelor angajate și cu o inflație moderată; stabilirea ponderii relative a industriei în economiile dezvoltate maschează totuși o reală dezvoltare a acestui sector. Nu toate ramurile au participat în mod egal la creștere.

În Europa occidentală activitățile moștenite din secolul al XIX-lea, ca mineritul, textilele sau construcțiile navale au cunoscut dificultăți și chiar, uneori, un declin pronunțat. În schimb, pretutindeni, sectoarele orientate spre consumul menajer au înregistrat o progresie importantă a producției lor; bunurile diverse din gama electrocasnicelor, automobilul, care a antrenat la rândul său alte ramuri, fiind marea industrie motoare a creșterii, produsele agro-alimentare, care au realizat o creștere spectaculoasă o dată cu apariția unor noi obișnuințe în alimentație, legate de noul stil de viață urban. Industriile de vârf, care mobilizează tehnicile cele mai avansate, s-au dovedit a fi cele mai dinamice. Ramurile de activitate legate de industria nucleară, aerospațială sau electronică, stimulate de comenzile strategice ale statului, constituie vârful de lance al creșterii, prin propria lor dezvoltare cât și prin aplicațiile lor în alte ramuri industriale (după exemplul electronicii, care se impune aproape pretutindeni și cucerește acum și marele public). Industriile

clasice suferă o înnoire: chimia, omniprezentă cu gama sa infinită de produse în permanență îmbunătățite sau siderurgia, ale cărei complexe moderne furnizează laminate, oțel-beton, oțeluri speciale altor numeroase sectoare prelucrătoare.

Creșterea a consolidat deci triumful „statului industrializat” și a accelerat mișcarea de urbanizare care îl caracterizează. Multilateralul sector al serviciilor a văzut locul său în viața economică și socială extinzându-se considerabil sub efectul unei cercetări puternice și diverse, căreia nu i se putea face față, cel puțin pe termen scurt, printr-o creștere suficientă a productivității muncii. A trebuit deci să fie sporite efectivele angajate, în timp ce creșteau prețurile prestărilor de servicii. Nu este deci de loc surprinzător că sectorul terțiar furnizează de acum peste jumătate din locurile de muncă (două treimi în Marea Britanie și SUA) și participă cu peste 50% la formarea avuției naționale. Diversitatea activităților din gama serviciilor subliniază câteva caracteristici esențiale ale evoluției recente a societăților industriale. Unele duc la sporirea eficienței muncii productive (bănci, asigurări, transporturi, gestiunea întreprinderilor, servicii comerciale); altele răspund noilor nevoi ale consumatorilor din domeniile sănătății, culturii și divertismentului, în timp ce dezvoltarea aparatului administrației publice arată rolul crescând al statului modern în viața economică și socială.

Mecanismele care au susținut expansiunea economică a țărilor dezvoltate par totuși, în egală măsură, a fi agravat concomitent înapoierea economică și sărăcia celei mai mari părți a regiunilor subdezvoltate. În 30 de ani creșterea producției și a venitului țărilor celor mai bogate a fost de 70 de ori mai mare decât cea a țărilor celor mai sărace: în timp ce locuitorii primelor au văzut crescându-le venitul mediu cu 5 843 de dolari, în „țările cu venituri joase” acesta nu a crescut decât cu 81 de dolari pe cap de locuitor! Prăbușirea cursului materiilor prime după 1952 a dus la scăderea valorii exporturilor a numeroase țări în curs de dezvoltare și a redus ponderea lumii a treia în exporturile mondiale la 17% în 1973, adică de-abia jumătate din nivelul relativ din 1948. Cifre elocvente cu consecințe dezastruoase, din moment ce arată că jumătate din omenire trăiește fără a dispune de minimul necesar pentru a-și asigura consumul de bază. Tensiuni sociale, nenumărate lovituri de stat, războaie sângeroase agită lumea a treia. Această împărțire inegală a roadelor dezvoltării întetește revendicările țărilor sărace.

Liderii lor cer țărilor bogate un ajutor pentru dezvoltare, dar mai ales o revizuire a relațiilor economice internaționale într-un sens mai echitabil. Fondată în 1960, OPEC încearcă să regrupeze exportatorii de petrol în scopul de a-și disputa cu marile companii anglo-saxone controlul și profiturile pieței petrolului, atunci în plină expansiune. În 1964, la inițiativa „grupului celor 77” se creează Conferința Națiunilor Unite pentru comerț și

dezvoltare (UNCTAD), care oferă un cadru mondial dezbaterilor despre ajutorul pentru lumea a treia. Exasperați de insuficiența realizărilor concrete, reprezentanții țărilor nealinate reușiți la Alger în septembrie 1973 fac apel la conducătorii țărilor lumii a treia să-și naționalizeze propriile resurse și să le asigure ei înșiși valorificarea industrială. La câteva săptămâni de primul șoc petrolier tensiunea între Sud și Nord crește brusc.

Relansarea economică a Europei Occidentale și a Japoniei, care contestă parțial supremația americană, provoacă o „dispută de familie”, adeseori destul de vie, în tabăra occidentală. SUA denunță protecționismul Pieței comune, mai ales în ce privește produsele agricole și acuză Japonia de a recurge la dumping comercial. La rândul său, generalul de Gaulle refuză aservirea Europei intereselor imperialismului american; el atacă în special emiterea abuzivă de dolari negaranți de aurul de la Fort-Knox, care inundă bătrânul continent, vectori ai inflației și instrumente ale dominației. Începând cu 1968 devine probabil ca liderii de la Washington să aibă în vedere utilizarea armei monetare în detrimentul aliaților lor pentru a încerca să-și consolideze o putere economică pe care o consideră amenințată.

Slăbirea productivității, cronicizarea inflației și apariția unui șomaj structural, aceste trei elemente caracteristice ale crizei anilor '70 iau într-adevăr naștere în timpul marii perioade a creșterii economice a capitalismului, încă de la sfârșitul anilor '60. Începând cu 1965 și mult mai net încă după 1968, indicii statistici care măsoară aceste fenomene înregistrează o degradare, traducând o maladie profundă, în contradicție cu urmările aparente ale dezvoltării. La sfârșitul anilor '60 se observă o netă încetinire în evoluția productivității muncii, factorul esențial al dezvoltării economice. Se pare că ciclul de producție caracterizat prin munca la bandă rulantă și „fărămițarea” sarcinilor își atinge limitele tehnice în același timp cu un început de respingere socială manifestată printr-o creștere puternică a absenteismului, care duce la scăderea sensibilă a productivității. Pe de altă parte, așa cum am arătat mai sus, creșterea a avut ca efect favorizarea unei redistribuiri exagerate a mâinii de lucru și bogățiilor în favoarea sectorului terțiar, a cărui insuficiență modernizare apasă negativ asupra productivității medii a întregii economii.

Toate statele, cu excepția RFG, s-au obișnuit deja cu o inflație monetară cronică, menținută la o rată inferioară lui 5% pe an (inflație „târătoare”). Creșterea masei monetare susținută prin acumularea în rezervele oficiale ale principalelor țări capitaliste a circa 60 miliarde de dolari între 1947 și 1971 părea într-adevăr să condiționeze expansiunea economică. Abundența monetară avantajează pe toți actorii economiei:

statul, care finanțează cu mai mare ușurință cheltuielile publice generate de creștere (infrastructură, costurile sociale ale dezvoltării), căci inflația sporește intrările fiscale și ușurează sarcinile împrumuturilor; întreprinderile, cărora creșterea prețurilor le mărește profitul, sursă a amortizării investițiilor, autofinanțării și creșterilor salariale care neutralizează revendicările sindicale. În ciuda creșterii productivității muncii și a avantajelor generate de prețul scăzut al materiilor prime, inflația se impune cu obstinație a fi o componentă structurală a capitalismului organizat. Ea constituie însă și un germen al crizei.

Înainte de criza din 1975, șomajul rămâne limitat, neafectând mai mult de 5% din populația activă. Totuși, în toate țările industrializate, semnele sale apar și cresc încet și sigur chiar în mijlocul perioadei prospere a anilor '60, mai ales după 1965, când numeroasele generații ivite ca urmare a baby boom-ului postbelic își fac apariția pe piața muncii. Desigur, creșterea producției și consumului atrag în mod logic crearea de noi locuri de muncă, însă în număr insuficient pentru a satisface toate noile cereri și mai mult sporite de creșterea activităților feminine o dată cu aceea a serviciilor. Se pare că acest capitalism în dezvoltare este incapabil să creeze volumul de locuri de muncă necesar din două motive esențiale: în primul rând, investițiile au privilegiat, prin preocuparea pentru o productivitate maximală, echipamentele tehnice în detrimentul mâinii de lucru: substituie clasică a capitalului în locul muncii, ceea ce frânează cel puțin temporar dezvoltarea locurilor de muncă. Pe de altă parte, intensa mobilitate profesională provocată de reșezările sectoriale datorate creșterii, a rupt, în numeroase ramuri de activitate ca și în numeroase regiuni, fragilul echilibru între ofertă și cerere pe piața mâinii de lucru.

„Petroleum Crisys and their Impact on “The Thirty Glorious Years,” *Astra
Salvensis*, VIII (2020), no. 15, p. 31-51.